

Groninger Scholeksters, van wadvogel naar stadsvogel?

René Oosterhuis

De Scholekster *Haematopus ostralegus* is een soort die het de laatste jaren erg moeilijk heeft in Nederland. In een van zijn belangrijkste broedgebieden, het Waddengebied, daalt het aantal broedparen al sinds jaren negentig (Dijksen & Koks 2003). Ook het broedresultaat is heel erg slecht. De laatste vijf jaar werden er bijvoorbeeld bijna geen jonge Scholeksters vliegvlug in twee onderzoeksgebieden, op Schiermonnikoog en Texel (Bruinzeel & van de Pol 2003). Als deze tendens zich voortzet zou dit op den duur zelfs kunnen leiden tot het verdwijnen van de soort als broedvogel in het Waddengebied. Dit roept de vraag op of de Scholekster eigenlijk een alternatief heeft, een plaats waar nog wel succesvol gebroed kan worden. De soort broedt bijvoorbeeld ook in stedelijke omgeving, een biotoop dat snel in oppervlakte toeneemt (CBS 2001). In dit artikel probeer ik de vraag te beantwoorden of het stedelijk gebied een alternatief broedgebied kan zijn voor de Scholekster nu het in het Waddengebied zo slecht gaat met deze soort.

Inleiding

De Scholekster was van oorsprong een echte kustvogel maar begon al in het begin van de negentiende eeuw met een opmars richting binnenland. Tegenwoordig broedt de soort in heel Nederland en is hij naast kustvogel ook een typerende broedvogel van akkers en weilanden geworden (Hulscher 2002). De soort komt inmiddels ook in stedelijk milieu tot broeden. In de nieuwe SOVON-broedvogelatlas (Hulscher 2002) wordt vermeld dat inmiddels al vele honderden paren op platte daken broeden. Ook in de stad Groningen broeden al geruime tijd Scholeksters op daken. In 1983 wordt al melding gemaakt van verschillende vogels die op daken broeden, onder andere op de Martinihal (Boekema 1983). Tien jaar later, in 1993, heeft de stadsvogelwerkgroep van Avifauna Groningen het in haar rapport over een geëxtrapoleerd aantal van 71 broedpaar voor de stad Groningen (Modderman et al.

2001). In 2003 heb ik informatie verzameld over het aantal broedparen, de broedlocaties en de reproductie.

Methode

Gebiedsbeschrijving

Het onderzoeksgebied beslaat de gehele bebouwde kom van de stad Groningen, in totaal 3.863 hectare. Bij de begrenzing is zo veel mogelijk de rand van het bebouwde gebied aangehouden. Weidegebieden die grenzen aan de buitenrand van de bebouwing zijn niet geteld. Enkele weilanden en/of kleine stukken nog braakliggende grond, voornamelijk op verschillende industrieterreinen binnen de grenzen van de bebouwde kom, zijn wel meegeteld.

Tellen van de broedparen

Om een goed beeld te krijgen van het aantal

broedparen in de stad Groningen zijn in de periode van eind maart tot begin juni vier complete inventarisatieronden uitgevoerd. Hierbij is gebruikgemaakt van de fiets. Een fiets heeft als groot voordeel dat de teller zich relatief snel kan verplaatsen en dat bovendien alle geluiden goed opgevangen kunnen worden. Territoriale broedparen zijn namelijk erg luidruchtig.

Alle paartjes werden op een kaart ingetekend. Bovendien werd meteen gecontroleerd of in de buurt al meer waarnemingen van paren bekend waren. Mocht dit het geval zijn dan werden die plekken direct bezocht om te kunnen bepalen of het om twee dan wel één paar ging dat heen en weer gevlogen was. Door deze manier van tellen konden veel uitsluitende waarnemingen worden verzameld. Dat wil zeggen dat twee paren die met hun territorium aan elkaar grenzen beide tijdens hetzelfde bezoek zijn waargenomen. Hierdoor is het zeker dat het in zo'n geval om twee paren ging. Zonder uitsluitende waarnemingen is ervan uitgegaan dat het steeds om hetzelfde paar ging. Bijvoorbeeld als tijdens de eerste ronde een paartje in het Oosterpark zat en tijdens de tweede ronde een paartje aan de Gorechtkade, maar niet meer in het Oosterpark, dan is ervan uitgegaan dat het om een en hetzelfde paartje ging. Een territorium is pas meegeteld als er minimaal twee waarnemingen zijn gedaan. Bij territoria zonder uitsluitende waarnemingen is een fusieafstand van duizend meter aangehouden (van Dijk 1996). Waarnemingen van rondvliegende paren zijn niet gebruikt omdat deze vogels zich over een grote afstand kunnen verplaatsen.

8 De broedlocaties

Naast het verzamelen van waarnemingen over aantallen en ligging van de territoria is ook informatie verzameld over de locatie van het nest. Hierbij is geprobeerd om van zo veel mogelijk paren de exacte broedlocaties te vinden. Dit zoeken naar nesten is uitgevoerd in zowel de ei- als de jongenfase. Vogels die op de grond broeden zijn in de eifase opgezocht. Indien geen nest werd gevonden is in de jongenfase opnieuw naar de nestlocatie gezocht. Jonge Scholeksters worden totdat ze vliegvlug

zijn door hun ouders gevoerd. Dit heeft als voordeel dat Scholeksters niet hoeven te broeden op de plaatsen waar naar voedsel gezocht wordt. De ouders zoeken op sportvelden, in plantsoenen en op grasstroken naar wormen en emelten en pendelen met voer van de foerageergebieden naar de broedlocaties waar de jongen zitten te wachten. Door volwassen vogels met voer te volgen konden verschillende broedlocaties op daken worden ontdekt.

De reproductie

Tot slot is in de periode van half mei tot begin augustus informatie verzameld over de reproductie. Van enkele paren, verspreid over de stad, is bepaald of ze succesvol hebben gebroed en of hun jongen ook daadwerkelijk vliegvlug geworden zijn. Hierbij zijn een aantal criteria gehanteerd. Aangenomen is dat een paar verdwenen was als in de periode van half mei tot half juli bij minimaal twee bezoeken geen vogels werden gehoord of gezien. Verdwenen zegt echter nog niet alles over het broedsucces. Er is van uitgegaan dat paren die voor 1 juni zijn verdwenen niet succesvol zijn geweest omdat de tijd simpelweg te kort was om als jong vliegvlug te worden. Van paren die na 1 juni zijn verdwenen is van een deel niet bekend wat er is gebeurd. Er zijn bij deze paren nooit jongen waargenomen en onduidelijk is of ze jongen hebben gehad. Bij een aantal andere paren zijn wel jongen waargenomen. Deze paren zijn minimaal twee maal per week bezocht zodat precies kon worden vastgesteld wat er met de jongen is gebeurd. Een broedpaar is als succesvol beschouwd als hun jongen goed konden vliegen. Een broedpaar is als mislukt beschouwd als alle jongen waren verdwenen voor ze goed konden vliegen. Als criterium voor goed vliegen is gekeken wat jongen doen als ze benaderd worden door een mens of hond: jongen die goed kunnen vliegen gaan er vliegend vandoor terwijl jongen die nog niet goed kunnen vliegen er (hard)lopend vandoor gaan.

Resultaten

Algemeen

In het vroege voorjaar trekken Scholeksters

vanuit het Waddengebied het binnenland in en verzamelen zich op een aantal sozen (verzamelplaatsen) die vaak gelegen zijn aan het water. Belangrijke sozen rond de stad zijn Hoornsemeer/Hoornseplas en de plassen van recreatiegebied Kardinge. In 2003 werd op 17 januari de eerste Scholekster luid 'tepietend' waargenomen in de stad Groningen en wel bij de Oostersluis. Deze eenling is waarschijnlijk snel weer verdwenen want pas eind februari werden op meerdere plaatsen in de stad Scholeksters waargenomen.

Half maart waren op de verschillende sozen al veel vogels te vinden. Zo werden er op 28 maart al 243 geteld bij Kardinge. Begin april verlieten de vogels de sozen en namen hun territorium in bezit. Naar alle waarschijnlijkheid maken de broedvogels van de stad ook gebruik van deze sozen. Dit wordt ondersteund door een waarneming van een broedvogel uit de wijk Helpman waarvan in maart 2004 de ring is afgelezen op de soos bij de Oostersluis.

In de loop van april en mei waren op de sozen nog maar enkele tientallen vogels aanwezig. Dit betrof onvolwassen vogels en oudere vogels die (nog) niet aan het broedproces deelnemen en die nog geen broedterritorium hebben.

Aantallen broedparen

Begin maart namen de eerste Scholeksters een kijkje in hun territorium waarna in snel tempo de territoria in de stad bezet raakten. Na de eerste drie inventarisatieronden was het beeld al nagenoeg compleet. In de vierde ronde werden de laatste puntjes op de i gezet.

Uiteindelijk werden 70 territoria vastgesteld in het onderzoeksgebied (figuur 1). De gemiddelde dichtheid bedroeg 1,8 territoria per 100 hectare. De hoogste dichtheid werd gevonden op het industrieterrein Eemspoort met 4,9 territoria per 100 hectare. Dit is een nieuw industrieterrein waar nog druk gebouwd wordt. Een flink aantal percelen is nog niet bebouwd en hier maakt de Scholekster dankbaar gebruik van. Ook zijn hier territoria vastgesteld van Kievit *Vanellus vanellus* en Kleine Plevier *Charadrius dubius*

Wat opvalt aan figuur 1 is de grote leegte in het midden van de stad, de oude binnenstad. Dit gebied is niet geschikt als broedgebied vanwege het ontbreken van foerageermogelijkheden.

Figuur 1: Verspreiding van scholeksterterritoria (zwarte stippen) in de stad Groningen in 2003.

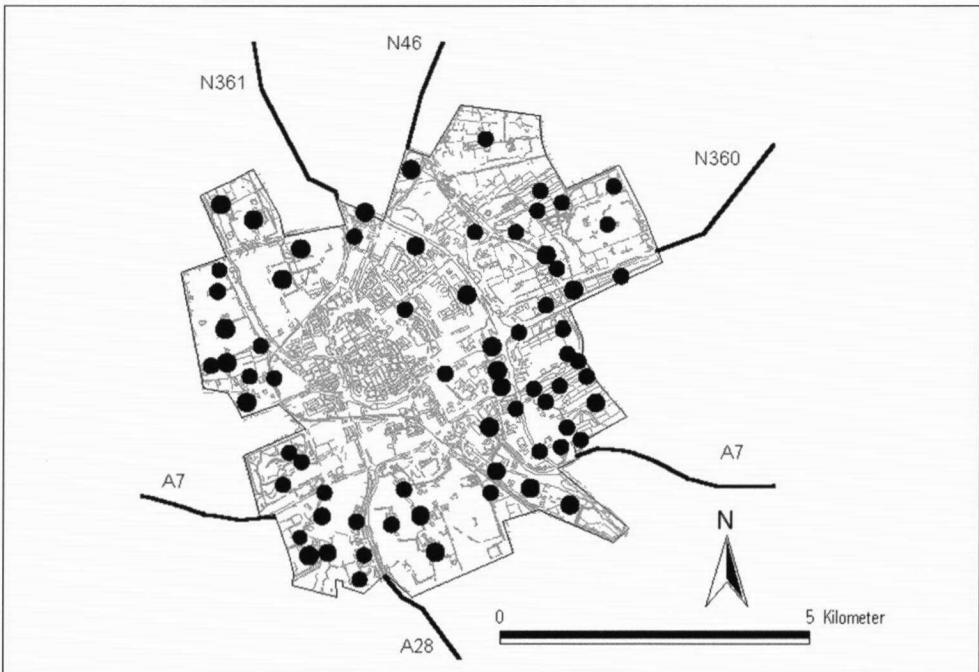

Foto: Reint Jacob Schut

Broedlocaties

Het territorium van een Scholekster bestaat uit een nestplaats en een foerageergebied. Tijdens de inventarisatie zijn de meeste vogels waargenomen op de plaatsen waar ze foerageerden. Deze foerageergebieden worden, net als bij de vogels die buiten de stad broeden, fel verdedigd tegen soortgenoten. Uiteindelijk kon van 34 broedparen (49% van het aantal territoria) de exacte nestplaats vastgesteld worden. In totaal bleken 29 paren op daken te broeden en 5 paren op de grond. De grondbroeders zaten op afgesloten industrieterreinen en rustige recreatieterreinen (Kardingse en Stadspark). De meeste (85% n=34) van de Scholeksters die in de stad broedden lijken dus echte dakbroeders te zijn. Ze werden vooral gevonden op daken van flatgebouwen of platte daken van grote bedrijfsgebouwen op industrieterreinen. Een enkel huis met een plat dak lijkt onvoldoende groot te zijn. De broedlocaties op platte daken zijn niet bezocht en het is dus onduidelijk of de platte daken ook met grind zijn bedekt. In de Schotse stad Aberdeen blijken de Scholeksters een duidelijke voorkeur te hebben voor platte daken die bedekt zijn met grind (Duncan et al. 2001). Uit een belronde langs een aantal bouwbedrijven in Noord-

Nederland komt naar voren dat er tegenwoordig steeds meer mogelijkheden van dakbedekking zijn. Te verwachten is dat het aantal met grind bedekte daken de komende jaren afneemt. Dit zou gevolgen kunnen hebben voor het aantal broedlocaties dat beschikbaar is op daken.

Reproductie

Om te foerageren wordt voornamelijk gebruik gemaakt van grasvelden in de vorm van plantsoenen, sportvelden, groenstroken, wegbermen of kleine paardenweitjes. Omdat het foerageren op zulke plaatsen noodzaak is hebben de vogels een groot deel van hun schuwheid verloren. Auto's, fietsers, wandelaars en honden worden tot op een zekere afstand getoleerd. De ouders voeren de jongen en dit heeft voor dakbroeders als voordeel dat de jongen relatief veilig boven op het dak kunnen blijven zitten. Pas als ze flink in de veren zitten komen de jongen van het dak af. Ze blijven dan nog enkele weken in het foerageergebied tot de jongen goed kunnen vliegen. De eerste paren met jongen werden op 30 mei en 2 juni waargenomen. Beide families hadden op dat moment jongen van circa één week oud. Bij een gemiddelde broedduur van 25 dagen en drie dagen voor het leggen van de eieren moe-

ten de eerste broedparen eind april zijn begonnen met de eileg.

Van 20 broedparen (17 dak- en 3 grondbroeders) is informatie verzameld over de broedresultaten. Tien paren waren voor 1 juni verdwenen. Aangenomen wordt dat ze niet gebreed hebben of dat hun broedsel mislukt is. Bij de resterende 10 broedparen zijn 21 jongen waargenomen. Hiervan zijn er uiteindelijk 4 vliegvlug geworden. De gemiddelde jongenproductie komt hiermee op 0,2 jong per broedpaar (n=20 broedparen).

Sterfte onder de jongen

Van de 21 jongen die zijn gevolgd zijn er 17 niet vliegvlug geworden, 6 hiervan zijn verdwenen en de andere 11 werden dood teruggevonden. Aangenomen wordt dat de 6 verdwenen jongen ook dood zijn gegaan. Ze konden namelijk nog niet vliegen en de ouders waren nog aanwezig in de territoria.

Van 11 jongen is de doodsoorzaak bekend. Van één paar werden beide jongen doodgebeten. Welk dier hier verantwoordelijk voor was kon niet worden vastgesteld. De 9 andere jongen bleken te zijn doodgereden. Dit komt omdat langs veel wegen in Groningen grasstroken te vinden zijn en juist deze stroken zijn voor Scholeksters een favoriete plek om voedsel te zoeken. In tegenstelling tot hun ouders letten de jongen niet op het verkeer. Als pa of moe een worm gevonden heeft gaat het jong er snel naartoe. Als er een weg tussen het jong en de ouders ligt wordt deze pardoes overgestoken zonder ook maar een moment op eventueel gevaar te letten.

Discussie

Scholeksters blijken zich tot op zekere hoogte aangepast te hebben aan het wonen in dichtbevolkte gebieden. De vogels broeden hoofdzakelijk op platte daken. Hun voedsel verzamelen ze op de vele grasvelden die in de stad te vinden zijn. Voldoende foerageermogelijkheden zijn cruciaal om in de stad te kunnen broeden. Waar foerageergebied ontbreekt, zoals in de oude binnenstad, ontbreekt ook de Scholekster. Ondanks de aanpassingen zijn er ook enkele problemen. De jongenproductie is met 0,2 jong per paar aan de lage kant. Andere

onderzoeken laten een veel hogere waarde zien. Zo is bij de dakbroedende scholeksters in Aberdeen een gemiddeld aantal vliegvlugge jongen van 0,8 jong per paar vastgesteld (Duncan et al. 2001). Vanwege de slechte reproductie is het stedelijk gebied dus geen reëel alternatief als vervanging voor de verliezen in het Waddengebied.

Naast de lage jongenproductie zijn er nog enkele redenen dat het stedelijk gebied nooit als goed alternatief kan fungeren. De dichtheid van 1,8 paren per 100 ha in de stad Groningen is erg laag. Zo is de dichtheid aan broedparen in het Waddengebied veel hoger. Hier werden in het begin van de jaren negentig dichtheden gevonden tot wel 300 paren per 100 ha (Dijkse & Klemann 1992). Ook in het agrarisch gebied in Friesland zijn de dichtheden hoger met zo'n 10-15 paren per 100 ha (Hulscher & Verhulst 2003). In de Schotse stad Aberdeen, waar het merendeel van de Scholeksters ook op daken broedt, werd ook een hogere dichtheid gevonden van 2,7 paren per 100 ha (Duncan et al. 2001). In het agrarisch gebied in het noorden van de provincie Groningen werd in 2002 ook een hogere dichtheid gevonden van 6,1 paren per 100 ha. In twee andere grote akkerbouwgebieden in de provincie Groningen werd een lagere dichtheid vastgesteld van 0,9 paren per 100 ha voor het Oldambt en 1,3 paren per 100 ha voor de Veenkoloniën (med. Jan van 't Hoff, provincie Groningen).

In het Waddengebied gaat de soort momenteel hard in aantal achteruit. Ook voor de landbouwgebieden in Groningen en Friesland geldt dat het aantal broedparen vanaf midden jaren tachtig achteruitgaat (Hulscher & Verhulst 2003, van Scharenburg & van 't Hoff 2003). De in de stad broedende populatie lijkt hierop een uitzondering te zijn. In 1993 werd de populatie op 71 broedparen geschat (Modderman et al. 2001). Het gaat hier echter om een geëxtrapoleerd aantal waarbij een marge wordt opgegeven van 35-105 broedparen. Het is dus niet geheel zeker of tussen 1993 en 2003 de populatie in de stad wel constant is gebleven. De toekomst ziet er echter somber uit voor de

Scholekster in de stad. Enkele goede gebieden zullen in snel tempo worden volgebouwd en daardoor minder geschikt worden (industrieterrein Eemspoort). Ook zijn er plannen van de Gemeente Groningen om de stad te verdichten door vergeten plekken, oude sport- of industrieterreinen vol te bouwen (De Intense Stad). Er is dus een afname aan geschikt foeraargebied te verwachten. De leegte die nu in het midden van de stad te zien is (figuur 1) zal zich dus verder uitbereiden en de dichtheid aan de randen van de stad zal afnemen.

Zelfs als stedelijk gebied een alternatief is voor de Scholeksters dan nog blijft de soort een deel van het jaar afhankelijk van het Waddengebied. De broedvogels zijn van maart tot augustus in de stad aanwezig maar buiten deze periode zijn ze praktisch afwezig. Uit ringonderzoek blijkt dat Scholeksters uit noordoost-Friesland hoofdzakelijk in het Waddengebied overwinteren (Koopman 1987). Aangezien in de winter in de stad geen Scholeksters te vinden zijn is het aannemelijk dat ze in het Waddengebied overwinteren. Daar worden ze geconfronteerd met een afname aan beschikbaar voedsel (Rapold et al. 2003).

Uit het voorgaande kan de conclusie getrokken worden dat het stedelijk gebied geen reëel alternatief broedgebied is voor de Scholekster. Ze komen er wel voor en zijn op beperkte schaal in staat om succesvol te broeden, maar de dichtheid en de jongenproductie staat in geen verhouding met de waarden die zijn gevonden in het Waddengebied (toen het daar nog goed ging met de soort). Het Waddengebied is het biotoop waar Scholeksters van nature thuishoren. Daarom moet ervoor gezorgd worden dat de Waddenzee en alle natuur daaromheen beschermd wordt. Het voorkomen van Scholeksters op andere plaatsen mag nooit een excuus zijn om minder in het Waddengebied te investeren.

Dankwoord

Naar aanleiding van oproepen in *De Grauwe Gors* en op internet (www.avifaunagroningen.nl)

zijn door de volgende personen waarnemingen doorgegeven: Klaas van Dijk, Corine Eising, Derick Hiemstra, Henk de Lange, Jeroen Nienhuis, Jan Alex de Roos en Aart van der Spoel. Jan Hulscher heeft me geholpen bij het opzoeken van een minder bekend artikel. Tot slot zijn eerdere versies van dit verhaal van zinvol commentaar voorzien door Corine Eising en Klaas van Dijk.

Literatuur

- Bruinzeel L. & van de Pol M. 2003. 'De afname van Scholeksters op Schiermonnikoog.' *Limosa* 76: 25-26.
- Duncan A., Duncan R., Rae R., Rebecca G.W. & Stewart B.J. 2001. 'Roof and ground nesting Eurasian Oystercatchers in Aberdeen.' *Scottish Birds* 22:1-8.
- Boekema E.J., Glas P. & Hulscher J. B. 1983. *De Vogels van de provincie Groningen*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Centraal Bureau Statistiek (CBS) 2002. *De slag om de ruimte*. Index 2: 1-7. INDEX
- van Dijk A.J. 1996. *Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project)*. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk K. & Oosterhuis R. 2001. 'Scholeksters op Griend in het broedseizoen 1999 en 2000.' *Twirre* 12: 11-16.
- Dijkse L.J. & Klemann M.C.M. 1992. *Integrale broedvogelinventarisatie van het Nederlandse Waddengebied in 1991*. Rapport 1992/16 SOVON, Beek Ubbergen.
- Dijkse L.J. & Koks B. J. 2003. *Broedvogelmonitoring in het Nederlandse Waddengebied in 2002*. SOVON-monitoringsrapport 2003/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek Ubbergen.
- Hulscher J.B. 2002. Scholekster *Haematopus ostralegus*. Pp.198-199 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, *Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000*, Nationaal Natuurhistorisch Museum Leiden, Leiden.
- Hulscher J.B. & Verhulst S. 2003. 'Opkomst en neergang van de Scholekster *Haematopus ostralegus* in Friesland in 1966-2000.' *Limosa* 76: 11-22.
- Koopman K. 1987. 'Verschil in overwinteringsgebied van Friese Scholeksters *Haematopus*

ostralegus.' *Limosa* 60:179-183.

Modderman R., Jalving R. & Miedema H. 2001. *Broedvogelmonitoring in de stad Groningen 1993-2000*, Vereniging Avifauna Groningen, Groningen.

Rappoldt C., Ens B.J., Bult T.P. & Dijkman E.M. 2003. *Scholeksters en hun voedsel in de Waddenzee; Rapport voor deelproject B1 van EVA II*. Alterra, Wageningen.

van Scharenburg K. & van't Hoff J. 2003. 'Broedvogels van het open cultuurland in de

provincie Groningen: Trend van 1987 tot 2003.' *De Grauwe Gors* 31:136-145.

René Oosterhuis
Postadres: Kluisgat 14, 9732 EM Groningen
Tel: 050-5492313
E-mail: reneoosterhuis@hetnet.nl

Foto: Willem Hartholt